

Odbyboernes Tiendekrig

Af Anna Louise Alstrøm

I året, hvor hele Danmark fejrer 200-året for Stavnsbåndets ophævelse, må Thyholmboerne erkende, at det ikke er fra deres egn, man har bevaret erindringen om den store dag, da bonden blev en fri mand.

Selv om vi finder noget tilsvarende andre steder, så indtager Thyholm måske en særstilling på grund af dens beliggenhed i forhold til de godser eller herregårde, som ejede jord her.

Stavnsbåndet var ikke det store problem, og heller ikke hoveriet var en større plage. Vi kender ingen fortællinger om de stakkels underkuede bønder, der måtte finde sig i hug og slag, træhest, halsjern og spansk kappe, som vi kender det f. eks. fra Vestervig-egnen.

Derimod kender vi mange historier om de stoute bønder, der krævede deres ret, når de havde den, og ikke var bange for at tage kampen op mod herremanden, hvis de ikke fik den.

En del af disse stridigheder herremand og bonde imellem i tiden omkring stavnsbåndets løsning startede i Thyholms søndersogn, og her har ikke mindst Serup-bønder gjort sig gældende.

Umiddelbart kan det måske virke besynderligt; men ser man nærmere på forholdene, er det vel en ret naturlig ting. De Serup-bønder havde aldrig været tynget under stavnsbåndet eller hoveriets åg. Da stavnsbåndet blev ophævet, var Serup-bønderne selvejere, og nogle af dem havde været det før dets indførelse. Ellers havde Serup-gårdene hørt under »Vejbjerggård«, der lå tilstrækkeligt fjernt, så hoveri på gården ikke kunne komme på tale.

I 1788 var Serup bys eneste fæster Jens Fumsgård, en husmand under Hindsels, og han boede mere end en mil fra hovedgården, og han var således fri for at gå på hoveri.

Under disse forhold var det ikke så mærkeligt, at Serup-boerne ikke følte nogen underdanighed over for ejerne af Thyholms to hovedgårde, Helligkildegård og Hindsels eller andre, som de følte, gik deres rettigheder for nær.

Selv om Odby sogns beboere således var ret frit stillet, så var der dog en årlig tilbagevendende begivenhed, som også efter stavnsbåndets ophævelse plagede gårdmændenes selvstændighedsfølelse meget, nemlig at Laurids Breinholt til Hindsels ejede Odby sogns konge- og kirkekorntiende.

Denne tiende var en afgift, som hvilede på de enkelte ejendomme, og den skulle her betales i kærven, det vil sige i neg, som de stod på marken. Når kornet var høstet og traverne klar til indkørsel, var det bondens pligt at melde dette hos tiendeejeren, der herefter, ifølge Chr. Vs Danske Lov, havde pligt til at sende en tæller eller tælger, som der ofte skrives på den tid, til bonden for at udtage negene til tiendeejeren, hvorefter bonden havde pligt til at køre det udtagne korn til det sted, ejeren havde anvist, dog ikke over 1 mils kørsel.

Det var tiendeejerens pligt, når bonden havde meldt kornet klar til indkørsel, at sende en tæller inden 3 timer efter anmeldelsen. Skete det ikke, havde bonden ret til blandt bønderne at finde 2 mænd, som kunne møde og svare på tinge, til at udtage negene, hvorefter arbejdet med hjemkørsel af deres eget korn kunne påbegyndes, idet de naturligvis ikke kunne køre med tiendeejerens, når der ikke var angivet afleveringssted.

Ved enhver forretning vil der altid være nogen, der forstår at tjene mere end andre. Sådan var det også med korntiende, hvor nogle tiendeejere forstod at benytte sig af forholdene. Hvis ejeren fik tællerne til at udtage de bedste neg på marken, kunne indtægten blive betydeligt større end ellers. Gjorde bonden vrøvl, var der mange måder at trække tiden ud på, så han til sidst gav efter for at få sit eget korn ind i tide.

At dette ofte skete, fremgår af Fr. IV's forordning af 1708, hvor han formaner såvel ejer som yder til at holde sig loven efterrettelig eller risikere bøder op til 12 rdl., hvorefter loven nedskrives ord til anden.

Om Breinholt var værre end andre tiendeejere på den tid skal ikke kunne siges; men gårdmændene var under alle omstændigheder ikke tilfredse med ordningen, og 1790 besluttede de sig til, inden næste års høst, at sende et

par mænd til Breinholt for at forhandle en tiendeakkord.

Lauris Kirk (Knudsen) og Mickel Poulsen fra Odby by blev sendt til Hindsels, men forhandlingerne med Breinholt førte absolut ikke til nogen løsning af sagen.

Måske har Odby-gårdmændene været forud for deres tid. Først 6-8 år senere blev det almindeligt, at bønderne forhandlede akkorder med tiendejerne, så man efterhånden gik over til at levere korn i stedet for neg.

Efter forhandlingerne om akkord med Breinholt følte Odby-bønderne sig mildest talt fornærmede. De fandt, at han havde forlangt helt urimelige kornleverancer uden forbindelse med virkeligheden. Hvor meget han havde forlangt, ved vi ikke; men vi ved jo heller ikke, om Breinholt på den tid netop trængte til så store indtægter som muligt.

Trods det at han ingen familie havde at forsørge, eller fordi han levede, som den frie ungkarl, så var han ind imellem i pengemangel. Således lånte han i 1787 7000 rdl. af oberstleutnant Gersdorff og i 1789 4000 rdl. af kammerjunker v. Levetzau, ligesom han da også engang imellem lånte lidt penge af bønderne.

Men en del af Odby-folkene har måske også kendt ham fra barns ben, idet nogle af dem havde familie i egnen omkring Humlum, hvor Breinholt kom fra. At han måske heller ikke har haft meget til overs for andre end sig selv, kunne vel lægges deri, at han ikke, som mange andre godsejere, havde oprettet testamente, der tilgodeså hans uægte søn, hvilket i alt fald ikke nævnes i skiftet efter hans død i 1804, samme dag som hans broder Christian døde.

Hvorom alting er, blev den 38-årige Breinholt umådelig upopulær efter forhandlingerne om tiendeakkorden, og bønderne bestemte sig herefter for at tage sagen i deres egen hånd. Herigennem håbede de måske også, at de kunne tvinge Breinholt til at gå i sober forhandling med dem.

Initiativtagerne hertil var 5 af Serup bys velbjergede gårdmænd, nemlig: vesterste Anders Christensen, Jens Christensen, Poul Kallerup, Christen Skræder og Poul Simonsen. At disse gårdmænd var fuldstændig klar over, hvad loven sagde om deres ret og pligt i forbindelse med tiendeafleveringen, fremgår tydeligt af hele sagens forløb. Sommeren 1791 fik de i al hemmelighed samlet Odby sogns tiendeydere, med hvem de lavede en aftale, eller som Breinholt kaldte det, en sammenrotning. Uden for aftalen holdt man de gårdmænd i Odby, der var fæstere under Hindsels, og nogle

få andre, som måske ikke turde eller var fæstere under andre.

Aftalen bønderne imellem gik i al sin enkelthed ud på, at samtlige, der var med, skulle møde den samme dag og tid på Hindsels for at anmode om tælling. Brød nogen aftalen, skulle vedkommende betale 4 rdl. i mulkt til de andre.

Den 17. august 1791 mødte da 23 gårdmænd på Hindsels om morgenen kl. 4 og udbad sig tælgning. Helt stille gik turen selvfølgelig ikke af. Folk bliver modige, når de er i flok, og Breinholt berettede senere, at de kom med stor grovhed og mange onde ord og krævede tælgning inden 3 timer.

At Breinholt fra en og anden har hørt om »sammenrotningen«, er der vist ingen tvivl om, eftersom han i retten fortæller, at han hele ugen forud havde haft 6 tælgere parat til at rykke ud, og at disse havde været sendt rundt på gårdene i Odby sogn for at spørge, hvornår den enkelte kunne være færdig til tælgning, uden at nogen af gårdmændene ville give konkret svar derpå. Hvis det er rigtigt, har Odby-mændene forbrudt sig mod loven, idet de havde pligt til at besvare en sådan henvendelse så nøje som muligt. Mere sandsynligt er det nok, at de har givet et henholdende svar. Kender man lidt til de gamle lune jyder, kan man næsten forestille sig, hvordan en sådan samtale er forløbet.

Hvorom alting er, den 17. august 1791 blev en travl dag for tællerne.

Halvanden time efter at bønderne havde holdt deres indtog på Hindsels, altså kl. 5,30, mødte tællerne op på de første gårde; men selv med 6 tællere var det umuligt på 1½ time at nå at udtage tiendekornet neg for neg af 23 gårdmænds avl. Hertil kom, at i alle tilfælde de 5 omtalte Serup-mænd yderligere havde fundet deres egen stil at modtage tællerne på.

Det havde altid været skik og brug, at gårdmændene holdt klar med vognen forspændt, når tælgerne kom, for hurtigst muligt at få tiendekornet kørt til ejeren, så man herefter kunne komme i gang med hjemkørsel af eget korn. Men der stod ingen steder skrevet, at man skulle det, og de 5 gårdmænd havde ikke så travlt den dag, så de modtog tællerne på deres gårde og var så selvfølgelig klar til at gå ud og få spændt hestene for vognen, noget som med lidt god vilje godt kan tage tid. Resultatet var, at tællerne ikke havde tid eller nerver til at vente på det og derfor red videre til andre, hvor forspændet var parat. Tællerne har bestemt heller ikke den morgen kunnet få tid til at foretage nogen større sortering af de neg, der skulle udtages til Breinholts tiendekorn.

Da de 3 timer var gået efter besøget på Hindsels, havde de gårde, hvor tienden ikke var udtaget, altså ret til med to dannemænd at udtage tienden selv, og derefter køre deres eget hjem, for så senere at bringe tiendekornet til det sted, de fik anvist, men stadig ikke over 1 mil. Hvem der udtog kornet, bl. a. hos de 5 ovennævnte mænd er ikke oplyst; men det var nok ikke Laurids Knudsen og Mickel Poulsen, selv om de begge meldte sig syge til retsmødet, for Mickel Poulsen skriver, at han intet kan oplyse om sagen.

Denne kampens dag mellem bønderne i Odby og herremanden på Hindsels blev starten på en retssag, der strakte sig over mere end et halvt år, før tingene blev sat på plads. Allerede ugedagen efter, den 24. august, kunne Jens Clemmensen i Barslev og Ole Mathiasen på Hindsels beedige på herredstinget, at de lovligt havde forkyndt en tilsigelse hos, foruden de 5 Serup-gårdmænd, de andre 18 gårdmænd, samt indkaldt 20 vidner fra forskellige gårde på Thyholm. Alle skulle møde på Hassing-Refs herreds ting 8. september, hvor Breinholt ville anklage de 5 gårdmænd, samt alle Odbys sogns beboere med enkelte undtagelser, for den lovstridige måde, de havde opført sig på over for ham.

Samtidig med anmeldelsen havde Breinholt udarbejdet en redegørelse om sagen, som han så på den, nemlig, at bønderne i Odby, Serup og Uglev 5 dage før den 17. havde haft besøg af hans tællere, men alle steder nægtet at være færdige eller sige, hvornår de kunne være det, og at de ikke, samme dag kornet var udtaget, havde kørt det til stedet, de var anvist, men ladet det stå på marken, efter deres eget var kørt hjem, og først efter nogle dages forløb, hvor det var beskadiget af løsgående køer, havde henkørt det til Styvel Hede og flere andre steder, uden at han fik besked derom.

Det var en penibel sag, amtmand Hauck her blev stillet over for. En sag mellem en herremand eller proprietær, som han kaldes, der foruden sin komplette sædegård med underliggende bøndergods ejede både Søndbjerg, Odby og Lyngs konge- og kirkekørntiende og på den anden side så godt som alle Odby sogns gårdmænd; en sag, der selvfølgelig ville blive fulgt med største interesse af de to andre sognes tiendeydere, og vel også af alle andre sogne så langt sagen rygtedes.

Efter at Hauck havde kigget på sagen, undskyldte han sig med, at han ikke i øjeblikket havde tid til at tage sig af den, hvorfor han den 21. august overgav den til herredsfoged Høyer, som han anmodede om at tage til Odby for at få rede på sagen og prøve, om han ikke kunne få et forlig i stand. Høyer havde nok ikke lyst til personligt at blive involveret i slig strid, og

han beordrede nu sin fuldmægtig J.C. Mørck til at drage til Odby for at få en forhandling i gang mellem de stridende parter.

Mørck havde ingen muligheder for at undslå sig, og han får da den 24. august sendt bud til de 5: Anders og Jens Christensen, Poul Kallerup, Christen Skræder og Poul Simonsen i Serup, samt Breinholt, og anmoder dem om at møde næste dags morgen hos Jens Mickelsen i Odby.

Jens Mickelsen var en af Breinholt's fæstere. Han havde en ret stor gård, 5 tdr. hartkorn (1844 fik gården matr.nr. 16, men da var over halvdelen af jorden solgt fra).

Her hos Jens Mickelsen mødtes Mørck nu om morgenen den 25. med de 5 gårdmænd og, ikke med Breinholt selv, men med hans prokurator, Lohmann fra Råstrup; men det møde kom der ikke meget ud af.

Mørck startede sit referat af mødet med at pointere, at han var mødt efter ordre for at ordne sagen i mindelighed; men der var overhovedet intet forhandlingsgrundlag.

Selv om Lohmann havde forsikret, at der intet var Breinholt hellere ville end have en ordning i mindelighed, og han var villig til at lade sagen falde, hvis bare de 5 ville levere ham den byg, de beviseligt havde avlet, eller betale 6 rdl. for hvert læs, og desuden, som en lille straf for deres obsternashed betale 2 rdl. hver til de fattiges kasse i Odby, så ville de 5 gårdmænd aldeles ikke betale noget som helst, da de ikke var sig nogen skyld bevidst, men mente, at det var Breinholt alene, der havde skyld, hvad de ønskede at bevise. Så mødet hos Jens Mickelsen måtte slutte uden nogen som helst løsning.

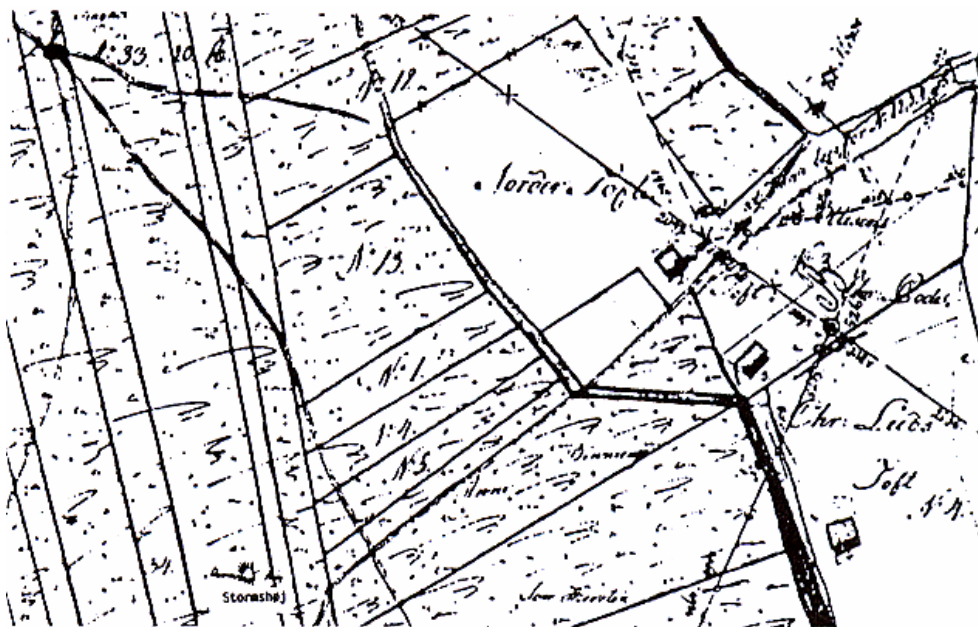
Efter dette lidet frugtbare møde gik de 5 gårdmænd sandsynligvis til en, som kunne hjælpe dem i deres kamp mod Breinholt, ingen navne er nævnt; men sammenholder man denne sag med andre fra den tid, er der god grund til at formode, at de er gået til deres præst, pastor Wilse, der hjalp mange af bønderne i forskellige forhold.

Under alle omstændigheder fik de et brev, dat. 6/9, med deres forklaring om sagen sendt af sted til amtmanden. Her henviser de nøjagtigt til forordningen af 9. aug. 1708, som de angiver at have fulgt til punkt og prikke, og at de havde kørt tiendekornet, som de 2 dannemænd havde udtaget, til det sted, Breinholt først havde anvist dem.

Med hensyn til »Sammenrotningen« havde de netop alle aftalt, at Breinholt skulle have det, der var hans ret, og i den forordning, de havde oprettet, var der en vedtægt om, at alle skulle yde kjærven, og de havde nu fået bekræftet, at denne vedtægt var fuld lovlig, oprettet til fælles evne at fremme, så nu ville de ikke beskyldes for at skade anden mand, selv om de var

fuldt klare over, at Breinholt ikke ville akkordere tienden bort uden til stor skade og tab for sognet, som han beviste det, da han for nogle år siden havde ladet tienden taxere til langt over dens reelle værdi. Brevet sluttedes med, at de 5 ønsker at tage en contrastævning mod Breinholt, men beder om at få sagen udsat i 6 uger, så de kan få tid at samle deres vidner.

Til retsmødet, der var berammet til 8. september, kom vidnerne ikke, så sagen måtte udsættes, og det store arbejde Lohmann havde gjort for i sin anklage at bevise bøndernes skyld og Breinholts uskyld faldt til jorden. Lohmann ville have nærmere oplysninger om de 4 rdl.s mulkt, som han mente, bønderne skulle betale, hvis de gik til Breinholt, før alle var med, eller hvis de kørte kornet til Hindsels i stedet for til Styvel Hede, hvorfra der kun var to Små bøsseskud til Hindsels. Han ville også vide, om ikke de 5 hovedanklagede havde kørt korn ind, før de 3 timer var gået. Dette spørgsmål blev senere besvaret med, at de 5 yderligere havde ventet 3 timer, før de startede på indkørselen. Men spørgsmålet om, hvem der havde udtaget tienden, og hvordan de vidste, at der var nøjagtig 1 mil til det sted, de afleverede kornet, fik han aldrig svar på. Det blev heller aldrig besvaret, om Poul Simonsen og Poul Kallerup deres bygtiende var blevet kørt over Borregård og videre fra øster lige forbi Hindsels i vester til Storms Høj.

Udsnit af udstykningskort fra 1789 med Stormhøj beliggende nord for Tiendevejen. I dag anes højen på marken få hundrede meter nordøst for ejendommen Hindselsvej nr. 21.

Når de 5 Serup-mænd ville have sagen udsat, havde de også en anden grund hertil. Samtidig med, at de fik et brev skrevet til herredstinget, fik de også et andet brev skrevet, nemlig til Hans Mayestæt Kongen, til hvem de klagede deres nød, og det brev skulle de jo gerne have et svar på, før sagen gik videre.

Den 18. oktober 1791 kommer de 5 Serup-gårdmænd med en ny klage over Breinholt, fordi han har ladet deres hustruer stævne som vidner, hvilket efter plakat af 16/9 1778 var ganske ulovligt, og, skriver mændene, »selv om Breinholt er en stor jorddrot, så må vi have lov, efter vore ringe bondetanker, at gøre opmærksom på det lovstridige i hans spørgsmål, og vi kræver derfor, at Breinholt må lide sin straf efter loven«.

9. november er sagen ikke kommet videre, og et nyt indlæg foreligger fra de 5, der kræver deres koner fritaget for at vidne og erstatning for be- kost med rejsen og tidsspilde.

Den 12. december forkyndes en ny stævning fra Breinholt for de 5 Se- rup-mænd, og samtidig indkaldes 23 nye vidner, heriblandt 9 kvinder. Alle skal møde på Hassing-Refs herreds ting den 22. december.

Heller ikke denne dag indfinder vidnerne sig; men de anklagede afleve- rer et nyt memorandum, hvori de gør opmærksom på nye ulovligheder, som Breinholt har begået, bl.a. at han har indkaldt som vidner Søren Yde og Niels Smed, som begge har været tællere, og at det derfor var lovstridigt at benytte dem, hvorfor de forventede, at retten pure vil - le afvise Loh- manns ulovlige procedure.

Men samtidig afleveredes til tinget et andet brev, af 7. oktober 1791, der begyndte således: »Vi Christian den Syvende af Guds Naade Konge over Danmark Gør alle Vitterligt «. I brevet beordrer kongen, at alt, hvad de anklagede Serup-folk i sagen mod Breinholt, som tror sig for- nærmet af dem, har at forelægge af bevisligheder, breve og indlæg i retten må skrives på ustemplet papir (altså uden gebyr), ligesom de på samme måde skal have rettens akter udleveret uden nogen betaling til rettens be- tjente.

Kongen har talt. Rettens folk skal nu til at gøre en mængde arbejde gra- tis, og så kommer der gang i sagen.

Næste og sidste retsmøde berammes til 12. januar, og nu er man nødt til at fremlægge bøndernes klagemål i retten.

Klagerne går ud på, at de ofte i høstens tid har måttet holde med vogne på Hindsels i 2-6 timer og somme tider længere, før de kunne blive af med

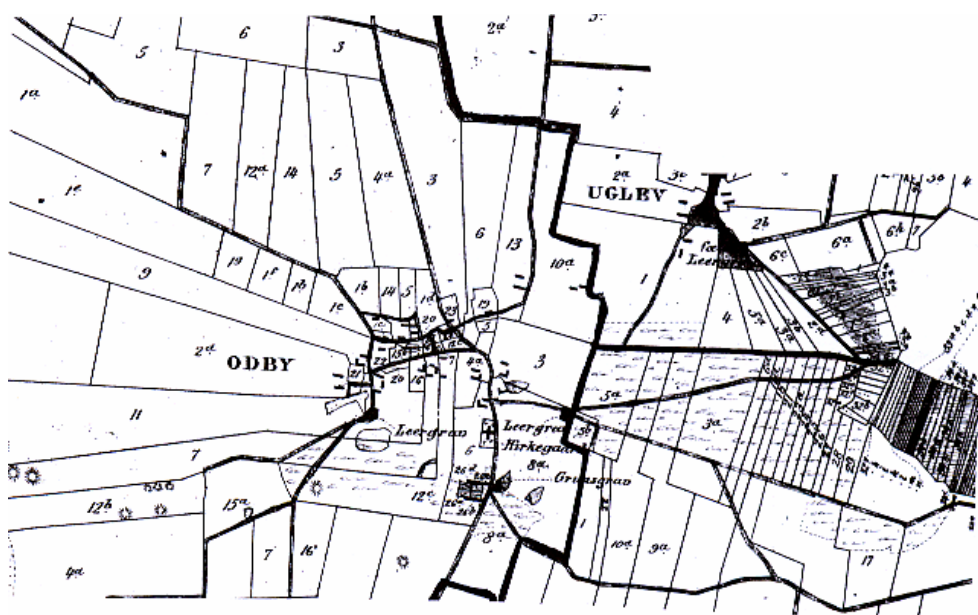
tienden, og at de måtte give det allerbedste korn i marken. Gjorde de vrøvl, red tælgerne bort og ville ikke tælge.

Om det nu var bøndernes fremlagte klage, det gratis arbejde eller kongens navn, der gjorde sin virkning, ved vi ikke; men den dag kom man frem til, at Breinholt og bønderne skulle finde en orden, så ingen bonde skulle køre over 1 mil, og ingen skulle vente på at få tienden aflæsset.

Da sagerne omsider kom i orden, blev stedet, hvortil hver bonde skulle køre sin tiende, og hvilken vej, han skulle køre, nøjagtigt nedfældet i retsprotokollen, så ordningen til enhver tid kunne stå ved magt.

De 28 af Odby sogns beboere, som skulle aflevere tiendekorn til Breinholt, fik 7 forskellige steder anvist. 7 af dem skulle køre til Chr. Odgård i Styvel, 6 til Niels Meldgård i Styvel, 5 til Niels Overgård i Lyngs, 3 til Jens Post i Barslev, 3 til Anders Pedersen i Styvel, 2 til udflytter Peder Pedersen norden Hvidbjerg og endelig de 2 sidste til Hindsels eller så langt, de kunne komme inden for 1 mil.

Hermed blev krigen mellem Breinholt og hans tiendebønder indstillet, og de ophidsede gemytter er vel faldet til ro; men der er intet i denne sag, der minder os om de stakkels underkuede bønder, som vi fra den tid kender andre steder fra. Thyholms bønder var allerede for 200 år siden født med en ret ryg.

Gammelt kort over landsbyen Odby.